

историји југоисточне Европе нису изродили сазнања и закључке који би у већој мери могли да промене у историографији већ постојећа тумачења везана за овај простор и ратна дешавања у периоду од 1941. до 1945. године, али су свакако бацили нова светла на један број историјских догађаја и процеса. Један од највећих доприноса ове књиге историографији јесте минуциозна анализа неколико студија случајева ратних злочина, која је показала да спирала насиља не мора нужно да води од идеолошке нетрпељивости или наређења издатих у вишим слојевима хијерархије, те да историчари никако не би смели да занемаре локалну динамику насиља, која се некада мења из минута у минут и чија непредвидивост неретко круцијално утиче на историјске догађаје. У целини сагледана, ова монографија доприноси једном потпунијем и сложенијем сагледавању Другог светског рата и представља допринос историографији вредан пажње истраживача и научне јавности.

Александар СТОЈАНОВИЋ

Александар В. Милетић. *Преломна времена. Милован Ђилас и западноевропска социјалистичка и социјалдемократска левица 1950–1954.* Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 340.

Nikola Mijatov. *Milovan Đilas i evropski socijalisti 1950–1958.* Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2019, 201.

О Миловану Ђиласу, његовом животу, политичком ангажману и дисидентству, постоји обимна библиографија из пера домаћих и страних научника и публициста. Међутим, до данас изостаје свеобухватна историографска монографија посвећена његовој личности и политичком деловању. У обимном списку литрературе посвећене Ђиласовој политичкој делатности, мали је број радова заснованих на темељним архивским истраживањима који су посвећени његовој улози у спољној политици југословенске државе и партије након 1945. године. Стога две монографије, објављене током 2019. године, о односима Милована Ђиласа и западноевропских социјалиста представљају веома значајан допринос проширивању сазнања о његовом политичком ангажману, као и о односима Југославије са европском левицом у периоду након сукоба са Информбироом, о којима су до сада постојали поједини радови у виду расправа или су они помињани успутно у склопу ширих тема, али нису били предмет засебних истраживања.

Монографија *Преломна времена. Милован Ђилас и западноевропска социјалистичка и социјалдемократска левица 1950–1954*, аутора Александра В. Милетића, научног сарадника на Институту за новију историју Србије у Београду, настала је на основу једног дела докторске дисертације насловљене „Политичка делатност Милована Ђиласа 1944–1954“, одбрањене на Катедри за историју Југославије Филозофског факултета у Београду 2017. године. Монографија Николе Мијатова, истраживача сарадника у Институту за савремену историју у Београду *Милован Ђилас и европски социјалисти 1950–1958*, развила се из мастер рада одбрањеног 2015. на Катедри за историју Југославије.

Иако се обе монографије баве односима ФНРЈ са западноевропском левицом, улогом Милована Ђиласа у успостављању и неговању ових контаката, као и утицајем ових веза на његов политички и идеолошки развојни пут, оне се ипак разликују, услед донекле различитих фокуса самих аутора. Александар В. Милетић истиче у уводном делу студије да се књига бави „улогом Милована Ђиласа у сарадњи југословенских комуниста са западноевропском левицом“ (стр. 12), као и да је циљ истраживања објаснити „један до сада у науци слабије обрађен део Ђиласове политичке биографије, али и историје социјалистичке Југославије“ (14). С друге стране, Никола Мијатов истиче да „циљ рада није прилог за биографију Милована Ђиласа“, већ покушај да се кроз његову делатност сагледају односи Југославије са европским социјалистима (11).

Структура двеју монографија на први поглед подударна је. Након уводних поглавља о спољнополитичком положају Југославије после Другог светског рата и настојањима да се после 1948. године успоставе контакти са Западом, следе централна поглавља о односима Југославије са социјалистима Западне Европе у периоду од 1950. до 1954, односно пада Милована Ђиласа, унутар којих су посебна потпоглавља посвећена сарадњи са појединим партијама. Посебна поглавља у обе монографије посвећена су „случају Ђилас“ и његовом одјеку међу западном левицом. Александар Милетић у уводном делу посебно поглавље посвећује идеолошком портрету Милована Ђиласа до 1949. године, а Никола Мијатов, у складу са ширим хронолошким оквиром постављеним у наслову књиге, последице „случаја Ђилас“ на односе са западноевропским социјалистима посматра и после 1954, односно до 1958. године.

Иако је тема двеју монографија готово идентична, а структура веома слична, различити акценат у постављеним циљевима условио је и донекле различити фокус на сарадњу са одређеним социјалистичким и социјалдемократским партијама. Тако Милетић посебна потпоглавља посвећује односима Југославије са лабуристима, француским, немачким, белгијским, скандинавским социјалистима и тзв. „отпадницима“ од комунистичких партија, односно пројугословенским групама којима је Југославија пружала финансијску и политичку подршку раних 50-их година. Контакти са италијанским, аустријским, холандским и швајцарским социјалистима по-

мињу се, али им нису посвећена посебна потпоглавља. С обзиром на то да је у фокусу аутора улога Милована Ђиласа у сарадњи са западноевропском левицом, и одабир партија и покрета којима је посвећена шира пажња у његовој студији условљен је улогом коју је Ђилас имао у тим односима. С друге стране, Никола Мијатов бави се у посебним потпоглављима контактима са лабуристима, швајцарским, белгијским, француским, немачким, норвешким, шведским, као и финским, данским, холандским, аустријским и италијанским социјалистима, што је последица пажње коју аутор превасходно посвећује везама са западноевропском левицом, а мање личности самог Милована Ђиласа. У складу са релативно безначајном улогом коју су „отпаднички“ покрети имали на политички живот западноевропских држава и на левој политичкој сцени Западне Европе уопште, упркос улози коју је Милован Ђилас имао у развијању контаката са њима, помен ове сарадње изостаје из монографије Николе Мијатова.

Различити фокус двојице аутора је оставио трага и на њихов аналитички приступ. Док Мијатов у поглављу посвећеном сарадњи са појединим партијама превасходно настоји да оцрта сарадњу југословенских комуниста са западноевропским социјалистима, Милетић у реконструкцију партијских веза са западном левицом интегрише и анализу политичких и идеолошких ставова Милована Ђиласа, пратећи њихову постепену промену током прве половине 50-их година. То не значи да Мијатов не посвећује пажњу Ђиласовом идеолошком профилу, али он то чини засебно, у оквиру последњег поглавља, разматрајући узроке његовог дисидентства.

Анализирајући односе са појединим партијама Запада, оба аутора се слажу у оцени да су контакти са западноевропском левицом служили као спона и мост у сарадњи са Западом, као и да су везе са британским лабуристима биле почетком 50-их најсадржајније, али и најзначајније, како за југословенско руководство тако и за Ђиласа лично. По мишљењу Мијатова, „утицај лабуриста на дисидентство је кључан“ (58). Милетић такође анализира идеолошке утицаје британских лабуриста на Ђиласа, иако је суздржанији у закључцима, настојећи да истражи на који су начин контакти са Западом почетком 50-их „евентуално“ могли „утицати на његову промену дотадашњих схватања и ставова о Западу“ (85). Иако се о контактима са лабуристима у основи слажу, аутори долазе до нешто другачијих закључаја у погледу веза са француским и немачким социјалистима. Док Никола Мијатов истиче да са француским социјалистима није било дубље сарадње, цитирајући изјаву Едварда Кардеља да је француска партија „јалова“ (74–77), из анализе Александра В. Милетића стиче се утисак о далеко већој садржајности тих контаката (143–171). Разлика у закључцима аутора има и у погледу односа са Социјалдемократском партијом Немачке. Мијатов сматра да су односи са немачким социјалдемократима до „случаја Ђилас“ били на „изузетно ниском, практично непостојећем нивоу“ (79). Милетић, с друге стране, иако истиче да су се односи са Немцима развијали спорије него са лабуристима и француским социјалистима, додаје да изостанак посете

званичне делегације није значио да сарадње није било, те да се она одвијала кроз низ појединачних посета, кроз везе партијске комисије за односе са иностранством и активности амбасаде ФНРЈ у Бону (173–174).

Анализирајући односе које је Југославија развијала са западно-европском левицом почетком 50-их година, оба аутора увиђају да је значајан фактор који је кочио сарадњу, поред идеолошких разлика, било јавно мњење западних држава, у контексту Хладног рата изразито антикомунистички оријентисано, као и потенцијални напади који су због веза са комунистичком Југославијом претили од политичких противника. С друге стране, оба аутора сматрају да је за поједине партије, посебно оне које су попут лабуриста биле на власти у тренутку сукоба Југославије и Информбироа, мотивација за сарадњу лежала у могућности да југословенске комунисте „преведу“ на страну Запада дефинитивно их одвајајући од Москве, односно да је идеолошка мотивација била хладноратовске, а не социјалистичке природе. И Мијатов и Милетић истичу супротстављеност југословенских тежњи ка ванблоковској позицији и развијању контаката са ваневропским покретима колонијалној политици западноевропских држава (посебно Велике Британије и Француске), на коју нису били имуни ни социјалисти у тим земљама. Такође, они отварају питање места Живка Топаловића као препреке у сарадњи југословенских комуниста и западноевропских социјалиста. Оба аутора у својим радовима увиђају тежње Лабуристичке партије Велике Британије за доминацијом у оквиру Социјалистичке интернационале и у односу према другим социјалистичким и социјалдемократским партијама Западне Европе. Једна од тема коју истраживања Милетића и Мијатова отварају јесте питање југословенског става према различитим неоствареним визијама о (социјалистичкој) Европи између два блока. Њихово истраживање показује и да су међу западноевропским левичарима као појединци најоданији пријатељи социјалистичке Југославије на челу са Титом били управо они левичари који су и сами имали комунистичку прошлост, попут Жил-Амбера Дроза, Херберта Венера или Жозефа Бракоа.

Обе монографије које су пред нама указују на повезаност и испреплетаност унутарпартијског, државног, идеолошког и спољнополитичког, као и на то да се деловање Милована Ђиласа, његов пад и последице „случаја Ђилас“, како би се разумели, морају посматрати у свим овим оквирима истовремено. Ђиласови теоретски радови о социјалистичком карактеру западноевропске левнице настајали су почетком 50-их из потребе да се истовремено осмисли, али и оправда сарадња која је успостављана са западним социјалистима, да би само неколико година касније, у промењеним спољнополитичким околностима, превазишли оквире пожељног партијског деловања.

Наталија ДИМИЋ